

ХҒТАР 17.07.31

Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-678X-2025-152-3-259-276>

Қазақ драматургиясындағы трагедиялық кейіпкердің имидждік-ақпараттық моделі (Рымғали Нұрғали зерттеулері негізінде)

О. Тұржан¹, А. Әбілхан², Б. Отарбаева³

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: ¹onaigul_t@mail.ru, ²aisamal.abilkhan@gmail.com, ³b.otarbaeva@mail.ru)

Аңдатпа. Мақалада қазіргі гуманитарлық ғылымдар жүйесіндегі маңызды категориялардың бірі — имидж саласының трагедиялық драма өнеріндегі көрінісі, қызметі және көркемдік табиғаты жан-жақты талданады. Трагедия табиғаты ұлттық дүниетаныммен сабақтастырыла отырып, драмалық бейненің ішкі-сыртқы құрылымы, мазмұндық мәні имидждік технологиялар ретінде сарапталады. Бұл тұжырымдар мақаланың негізгі өзегіне айналып, трагедиялық имиджді қазақ драмасының көркемдік-коммуникациялық кеңістігінде қайта пайымдауға жол ашады. Зерттеу барысында имиджтану мен әдебиеттану тоғысындағы жаңа әдіснамалық бағдарлар ұсынылып, трагедиялық образдың құрылымын көркем имидждік, жеке тұлғалық-ақпараттық, герменевтикалық-коммуникациялық тұрғыдан ұғынудың ғылыми моделі айқындалады. Мақала ұлттық драматургияның болмысын заманауи ғылыми концепциялар аясында тануға бағытталады және оған драматанушы, әдебиеттанушы академик Рымғали Нұрғали еңбектері негізге алынып, драмалық шығармалардағы трагедиялық кейіпкер болмысының имидждік-ақпараттық сипаты ғылыми теориялық тұрғыдан қарастырылады.

Түйін сөздер: трагедиялық кейіпкер, трагедиялық имидж, ақпараттық коммуникация, драма, герменевтика.

Кіріспе

Имидж категориясы – жалпы ғылым жүйесіндегі іргелі ұғымдардың бірі. Соңғы 40-50 жылдың көлемінде ғана белсенді түрде ғылыми айналысқа енгізіліп, «Имиджелогия» атауымен жаңа бағыт ретінде қарастырыла бастағанымен, оның түп бастаулары әріде жатыр. Өзінің жағымды имиджінің болуын қалайтындар туралы «Адам өз бойындағы жақсы қасиеттерге өзі де сенгісі келеді. Сол себепті де ол парасатты да зерделі жандардың құрметіне ие болуды аңсайды» (Аристотель, 1908) деген Аристотельдің «құрметке ие болу» категориясы – жағымды имидж технологиясының бастауы. Имидждік катего-

Түсті: 26.07.2025; Жөнделді: 13.08.2025; Мақұлданды: 18.09.2025; Онлайн қолжетімді: 25.09.2025

риялар әл-Фарабидің «Қайырымды қала» трактатына (әл-Фараби, 2015) да негіз болды. Зерттеуші Leerssen «имиджелогияның өзінің «археологиясы» мен «алғашқы тарихы» барын» негіздеп, «оның археологиясы Қайта өрлеу дәуіріндегі Еуропадағы мәдени сыншылдықта көрініс тауып, кейіннен этнография мен антропологияның жүйелі ғылымға айналуына жол ашқанын» дәлелдейді (Leerssen, 2007). Антропологияға жол ашқанын Иоганн Гердердің «Жер беті адамға толды да, адамзат барлық жерде белгілі бір тарихи кезеңдерде өзі неге айналғысы келсе, соған айналды немесе өзінен нені жасағысы келсе және не жасауға қабілетті болса, соны жасады» деп түйгенінен адам баласының үнемі өзгеріске ұмтылу үстінде болғанын аңғарамыз (Гердер, 1977). Ал өзгеріске ұмытылу технологиялары – имиджелогияның негізі зерттеу саласы. Жүсіпбек Аймауытовтың «ащы дауыстарыңды жұмсартыңдар, ...денені қалыптан артық қозғаудың, зорланудың, бетті жүз құбылтудың сүреңі адамның ішкі сипаттарына да тиеді. Сөйтіп бүкіл ұлтқа зиян келтіреді» деп ұлттың жағымды имиджін қалыптастыру қажеттілігі туралы талабы еді (Аймауытов, 2022). Leerssen (2016) имиджелогияны «салыстырмалы әдебиеттануға негізделген және ұлттық сипаттаулардың дискурстық құрылымдарын талдайтын көне ғылыми сала» деп көрсетеді. Қазақтың ежелгі батырлар жырында да, лиро-эпостық жырларында да, мифологияда да кеңінен көрініс тапқан имидждік категориялардың қазақ драма өнері тарихында да аса бай кешені бар. Сондықтан драма жанрының кейіпкерлерін имиджелогия тұрғысынан қарастыру да өзекті болмақ.

Драма өнері, оның ішінде трагедиялық драма – адамның ең ауыр жағдайдағы хал-күйін, ішкі аласапыраны мен рухани дағдарыстарды сахна тілімен жеткізетін ерекше көркемдік жүйе. Оның ең күрделі формаларының бірі – трагедиялық образ және сол арқылы көрініс табатын трагедиялық имидж. Трагедиялық қаһарман имиджі арқылы адам мен қоғам, ерік пен жігер, ізгілік пен зұлымдық арасындағы тартысты көре аламыз. Ал ол түптеп келгенде – ұлттық мінез бен ұстанымды, менталитеттік коммуникацияны білдіретін де ақпараттық категориялар. Трагедиялық кейіпкер – тек қана көркемдік функция емес, ол тарихи-мәдени немесе архетиптік сана мен адамгершілік ұстанымның да көрінісі. Қазақ әдебиетінде осындай образдарды тану мен ғылыми жүйелеу бағытында өлшеусіз еңбек еткен тұлға – академик, көрнекті әдебиеттанушы Рымғали Нұрғали. Оның драматургия туралы зерттеулері ұлттық әдебиеттануда, драматануда жаңа сапалық деңгей қалыптастырды, трагедия табиғатын әсерлеп талдап, жаңа гипотезалар ұсынды («Қазақ драматургиясының поэтикасы», «Трагедия табиғаты»). «Әсерлер мен сезімдер – таным нысандарын қамтыған ескі ғылыми әлемнің іргесін шайқайтын маңызды факторлар» (Ривкин & Райан, 2019). Осындай факторлар – Рымғали Нұрғали зерттеулерінің де басты ерекшелігі. Ол ғылыми зерттеулерді қақшиған қасаң тілдік сипатынан шығарып, сыни талдау табиғатына көркем де әсерлі, поэтикалық реңк берді. Осындай сипаттағы кешенді зерттеулердің мазмұнын саралау арқылы трагедиялық кейіпкердің трагедиялық имиджінің де моделін екшеудің маңызы зор. Өйткені ұлт әдебиетіндегі кейіпкерлер – олар жәй көркем шығарманың кейіпкері ғана емес, олар – бойына ұлттық мінез бен ұстанымды, менталитетті жинақтаған ақпарат тасымалдаушы категориялар, яғни, ұлт имиджін айқындаушы элементтер кешені. И.Гердер имидж деп атамаса да, имидждік белгілерді этнографиялық өзгешелік қана емес, антропологиялық санаттар ретінде де қарастырған еді. Яғни, бұл – ұлттардың өздерінің әртүрлі өмір сүру жағдайлары мен

ұжымдық тәжірибелеріне деген түрліше жауабын білдіретін мінез-құлық үлгілері. Осы үлгілер, өз кезегінде, әр ұлттың жеке дара болмысын айқындап берді.

Р. Нұрғали тұжырымдарында ұлттың жеке дара болмысын айқындайтын факторлар жиі кездеседі. Оның зерттеуінің трагедия табиғатын осындай ұлттық дүниетаным аясында ұғындырған жан-жақтылығы трагедиялық кейіпкерлерді имиджелогия тұрғысынан пайымдауға, жаңаша ғылыми тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді. Автордың драманы зерттеу еңбектерінде ұлттың көркемдік коды мен тұлғааралық ақпараттық-коммуникациялық формалары айқын көрініс тапқан. Ол формалар – имиджелогия саласының да нысаны ретінде тереңірек зерттеуге сұранып тұр. Бұл ғылыми мақаламыз осы мәселелерді қамти отырып, трагедиялық кейіпкерді Р.Нұрғали зерттеулері негізінде ақпараттық имидждік қырынан қарастырады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу жұмысының әдістемелік дереккөздері ретінде имиджелогия, коммуникация, герменевтика, хронотоп, архетип салалары бойынша кешенді зерттеулер жүргізген ғалымдардың еңбектеріне сүйендік. Трагедиялық драмадағы трагедиялық имидж категориясының ғылыми теориялық қырын айқындауға академик Рымғали Нұрғалидың қазақ драматургиясын зерттеудегі ғылыми еңбектерімен қатар, шетелдік және отандық ғалымдар Қ.Мұхамеджанов, Ә.Сығай, Д.Ысқақұлы, Б.Құндақбайұлы, Ж.Аймауытов, В.М.Шепель, Г.Почепцов, А.Аникст, И.Гофман, И.О.Чистихин, И.Г.Гердер, F.Mapurisa, J. Leerssen, Ю.Лотман зерттеулеріндегі ғылыми-теориялық қағидалар негізге алынды. Әрбір әдіс трагедиялық имидждің көпқабатты табиғатын, оның көркемдік, идеялық және коммуникациялық астарын терең ұғынуға бағытталған. Герменевтикада «интуитивті ғылым» ретінде мәтіннің ішкі мағынасы, символдық құрылымы және мәдени контекстегі мәндік қатпарлары кеңінен ашуға бағытталады (Гучинская, 2002). Бұл әдіс трагедиялық образ тереңіндегі моральдық, мәдени және имидждік кодтардың тасымалдаушысы ретінде қарастырудың да тиімді жолы (Шлейермахер, 2004). Р.Нұрғалидың (2013) зерттеу тіліндегі бейнелеу құралдары, стилистикалық ерекшеліктері осы тұрғыда тереңінен талданады. Автор қолданған теңеулер мен көркемдік айшықтары сызба-кестелер арқылы көрсетіліп, олардың идеялық жүгі мен ішкі қақтығыстары визуализацияланды. Екіншіден, архетиптік талдау трагедиялық кейіпкердің менталитеттік-мәдени болмысын имидждік қырынан интерпретациялауға негіз бола алады. Кейіпкердің бастан өткерген оқиғалары мен оның ішкі трансформациясы жалпы адами трагедиялық модельдермен байланыста қарастырылды. Зерттеу барысында талдау, салыстыру әдістерімен қоса, контекстуалдық талдау да маңызды орын алды. Бұл тәсіл – мәтіндегі көркем бейнелерді коммуникациялық және хронотоптық контекспен байланыстыра отырып түсіндіру мүмкіндігі.

Осындай талдау элементтері нарративтік циклдер мен трагедиялық желінің жүйелілігін ашуда қолданылды. Р.Нұрғали зерттеуінде нақты "нарративтік цикл" ұғымы аталмаса да, оның құрылымдық, архетиптік және стилистикалық тәсілдері циклдік құрылымға сүйенеді. Бұл әдіс имиджелогиялық талдаудың да басты бағыттарының бірі ретінде қолданылды. Жалпы алғанда, осы әдістерді ұштастыра пайдалану зерттеуге кешенді көзқарас орнатуға мүмкіндік беріп, зерттеу жұмысы қазақ әдебиетіндегі

трагедиялық образды имиджелогия ғылымы тұрғысынан қарастырып, жаңа ғылыми деңгейде пайымдауға жол ашты.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Драма кейіпкерлерінің имидждік модельдері ерекше сипатқа ие. Әсіресе трагедиялық кейіпкерлер стандартты, үйреншікті қалыптан шығып кеткен өзгеше имидждік нормаларды бейнелейді. Осы тұрғыдан келіп, драма өнерін зерттеудің терең үлгісін танытқан ғұлама Рымғали Нұрғалидың ғылыми еңбектерін ой-санадан қайта өткізіп, кеңірек мағынада, жаңа қырынан түсіндіру үшін ол талдаған образдардың имидждік мәнін айқындау маңызды болмақ. Сол арқылы оның драмалық кейіпкерлерді саралауының жаңа бағытын тани аламыз.

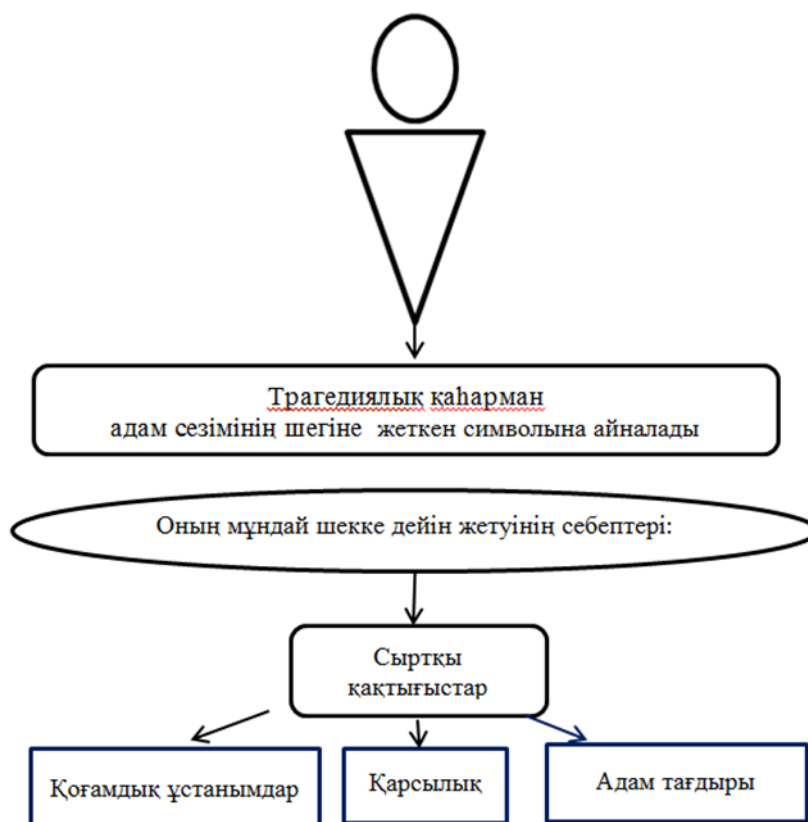
Имидж теоретигі В.М. Шепельдің «Общество не может обойтись без идеала обаяния» деген тұжырымымен қарасақ, трагедиялық кейіпкер имиджінің өнердегі орыны айқындала түседі (Шепель, 2002). Р.Нұрғали (2013) зерттеулерінде («Қазақ драматургиясының поэтикасы», «Трагедия табиғаты», т.б.). трагедиялық идеял бейнесі тұтас бір көркемдік жүйе ретінде, имидждік құрылым және қоғамдық қатынастардағы идеал ретінде талданады. «Имидж – жинақтап айтудың ең тиімді бірлігі» болғандықтан (Почепцов, 2001), ол имидждік индексті нақтылаудың да тәсілі бола алады. Имидждік индекс – қоғамдық пікірде жеке тұлғаның немесе қоғамдық ортаның репутациясының және әсерінің символдық көрсеткіші. Ол тек визуалды ғана емес, мәдени, эмоциялық, саяси, тіпті тілдік-вербальды деңгейде де көрініс табады. Мінез-құлықтық, іс-қимылдық модельдер арқылы да көрінеді. Бұл – белгілі бір объектінің сыртқы қабылдануын сипаттайтын танымдық-көрсеткіштік өлшем және күрделі семиотикалық құбылыс, ол объектінің бейнесін қоғамдық санада тұрақтандырып, коммуникативтік кеңістікте "оқылатын" белгілер жүйесі ретінде танытады. Ал «имидж таңбаларға тән барлық қасиеттерге ие: ол бейнелейді, оның құрамындағы мағыналарды кескіндейді, көрсетеді, нақтылайды және жеткізгіміз келетін мәнді көрсетеді» (Черемушникова, 2011). Рымғали Нұрғали имидж терминін қолданбаса да, драмадағы кейіпкерлерді (қазақ хан, батыр, трагедиялық кейіпкер) ұлттық және әлеуметтік тұрғыдан іштей де, сырттай да сипаттап, "оқылатын", «көрсеткіштік» белгілер жүйесі ретінде қарастырған. Ал бұл құрылымдар – драмадағы көркемдік-имидждік индекстер кешені.

Трагедия тек оқиға емес, ол уақыт тезінен өтіп, халықтың ой-санасында жаңғырып, адамның еркі, моралі мен тағдыры жөніндегі образды ұғымның формасына айналады. Образ бен имидждің айырмашылығы неде десек, образ – терең әрі көркемдік мәні де маңызды бейне. Имидж – көп жағдайда сыртқы әсерге арналған, кейде әдейі жасалатын бейне. Имидж – кейіпкердің сыртқы тұлғасы арқылы ішкі образын тереңірек ашуға мүмкіндік беретін де модель. Ал имиджді зерттейтін «имиджелогия ғылымы – әрбір қоғамның, нақты бір ұлттық менталитеттің теориялық тұрғыдан көрініс табуына ықпал ететін тұжырымдар кешені» (Тұржан, 2017).

Р.Нұрғали трагедиялық драманың осындай екі жақты ерекшелігіне де маңыз беріп, сол арқылы трагедиялық шығарманы сараптаудың өзіндік стилін қалыптастырды. Ғылыми зерттеуге жаңа бағыт әкелді. Жаңа бағыт дегеніміз – бұрын зерттелмеген немесе аз зерттелген құбылыстарға назар аудару. Әшірбек Сығайдың (2003) тұжырымында

«Драматургия – таусылмас әңгіме». Олай болса, оның зерттелуі пәнаралық тұрғыдан бірнеше ғылым саласының тоғысында қарастырылуы да заңдылық. Бұлайша қарастырылу уақыт талабына сай туындап, қоғам мен технологияның өзгерістеріне бейімделген жаңаша ғылыми ойлау жүйесін қалыптастырады. Осы тұрғыдан алғанда Рымғали Нұрғали зерттеулеріне қазіргі көзқараспен жаңаша баға бере аламыз. Нақтырақ айтқанда, имиджелогия ғылымымен де байланыста өрбігендігін сараптаудың қажеттілігі бар. И.Гофман имиджді зерттеу әдісін драматургиялық тұрғыдан қарастырады (Гофман, 2000). Имиджді зерттеудің мұндай жаңаша қыры осы бағыттағы ғылыми тұжырымдардың өзін жаңаша интерпретациялауға мүмкіндік береді. Мысалы сонау заман адамы ағаштың жапырағы бар екендігін айтса, кейінгі заман адамы ол жапырақтың ауаға қандай химиялық қышқылдар бөліп тұрғандығына назар аударды. Дәл сол сияқты Рымғали Нұрғалидың ой тұжырымдарын қазіргі талғам тұрғысынан интерпретациялаудың өзі кейбір жаңалықтарға жол ашады. Жазушы, драматург Қалтай Мұхамеджанов «Сыншы өзінің озат ой-пікірімен оқушы мен көрушінің эстетикалық көзқарасын тәрбиелеуі де қажет» деген талап қойған еді (Мұхамеджанов, 2009). Р.Нұрғали зерттеулерінде кейіпкердің сыртқы іс-қимылын ішкі әлемімен тоғыстыра қарастыруының эстетикалық көркемдігі кемел. Бұл кемел көркемдік – көркем имидждік технология кешенінің бір қыры. «Трагедия қаһармандары теңіздей сұрапыл тебіреніс құшағында; ол өз ішіне терең бойлайды; қайғылы, азапты хал кешеді; кедергі, қарсылықтармен қаймықпай күреседі» (Нұрғали, 2013) деп сипаттап, автор трагедиялық қаһарманның қаһарман ретінде қалыптасу жолына сілтеме жасап өтеді. Драматанушы И.О.Чистихин мұндай көріністі «Бұл – рухтың өзін-өзі тануға ұмтылған терең тебіренісі немесе қозғалысы, ол әртүрлі іс-қимылдар арқылы көрініс табады» деп келтіреді (Чистихин, 1999). Р.Нұрғали кейіпкердің «теңіздей сұрапыл тебіреніс» жағдайында болуын көрсетуі – зерттеудің жалпы контекстуалдық сипатының белгісі. Контекстуалдық тәсілде нысан ешқашан оқшау немесе өзімен-өзі шектелген күйде қарастырылмайды. Демек кейіпкердің қоғамдық-әлеуметтік ортамен текетірес жағдайы орныққандығы туралы ақпарат аламыз. Сол арқылы «теңіздей сұрапыл тебіреніс құшағындағы» кейіпкердің қандай қақтығысқа да дайын болатындығын да ойша болжауға болады. Бұл – кейіпкердің күрескер ретіндегі имиджіне сілтеме беріп тұрған сипаттама. Ал имидж – сыртқы сипатты жеткізетін құрал ғана емес, драмалық әрекетке итермелейтін функционалдық маркер.

Автор «Еңлік-Кебек» пьесасын талдауында Кебектің «теңіздей сұрапыл тебіреніс құшағындағы» ішкі портретін де суреттейді де, «Кебек – жаудан қайтпас ер жүрек, жар сүйген жалынды жігіт» деп оның сыртқы портретін сипаттайды. Осы екі сипаттауды параллель алып қарасақ, трагедиялық қаһарманның толыққанды имиджін де тани аламыз. Мұны театр сыншысы Б.Құндақбайұлының «Драма үшін ең қажетті нәрсе әрекет пен мінездердің тұтастығы, бірлігі» деген тұжырымымен нақтылай аламыз (Құндақбайұлы, 2006). Әрекет пен мінездің тұтастығы кейіпкердің толыққанды имиджін айқындап береді. Сондай-ақ, драмада «оқиғаның шешімі трагедияның бүкіл желісінен туындап, соның табиғи заңдылығы ретінде өрбуі тиіс» болса (Аникст, 1967), имиджелогия ғылымында да нақты бір имидждің қалыптасуының осыған ұқсас реттілік жолы айқындалған. Р.Нұрғали сілтемесіндегі образды сомдайтын сипаттамаларынан трагедиялық имидж қалыптасуының осындай алғы шарттары және даму, өрбу кезеңдері айқын көрінеді (1-кесте):

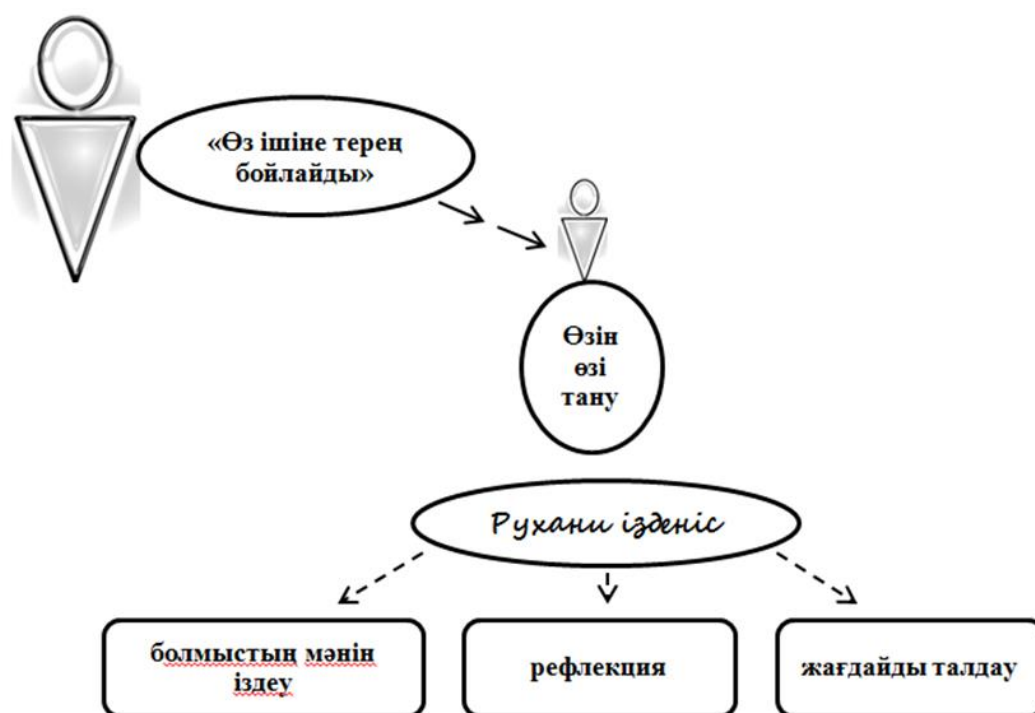
Имидждік кескінді сомдайтын көрсеткіштер.

Бұлар – кейіпкерді күреске шығуға итермелейтін эмоционалдық-психологиялық жағдайлар. Тіршілікте адам болмысы қашан да қарсылықтар мен мүдделіліктердің себептерінен туындайтын ірілі-ұсақты күрестердің ортасында жүреді. Ортасында жүруі үнемі пассивті бола бермейді. Оның активті кезеңге өту процесі де жүре бастайды. Сондай жағдайды Р.Нұрғали трагедиялық кейіпкердің күреске шығуға дайын болған кездегі кескінін «өз ішіне терең бойлайтындығы» арқылы көрсетеді. Кейіпкер енді сыртқы күресті емес, ішкі күресті бастан кешіреді: бұл – экзистенциялық шешімдер сәті. Автор өзінің зерттеу объектісіндегі жеке образды осылай сипаттауы – кейіпкердің ішкі диалогына сілтемесі және трагедиялық қаһарманның сыртқы адам мен ішкі адам формасындағы драматизмінің көрінісі. Бұл сәтте қаһарман рухани биікке көтеріледі, бірақ дәл осы сәт – ішкі трагедиялық имидждің де шыңы.

Қоғамдағы гетерогенділікке, яғни, әртүрлілікке мүмкіндік беретін жеке тұлғалар болады немесе, керісінше, «ғаламның бір текті еместігінен» (Суслов, 2019) жеке тұлғалар да бір текті бола алмайды, ал бұған өнер тұрғысынан келсек, бұл – драмадағы трагедиялық тұлғаларға тән жағдай. «Гетерогенділік әлеуметтік байланыстардың үнемі жаңару үстінде болуының негізгі факторы» (Керимов, 1999) десек, трагедиялық тұлға – жаңаруға құштар және ескілікке көне бермейтін тұлға. Ал ол өмірде болған адамның басынан өткен жағдай болса, демек, ол қоғамдық дамуға ыпал етуші де тұлға

ретінде қарастырылады. Р.Нұрғали зерттеуіндегі трагедиялық тұлғаларда бұл айқын көрінеді. «Тұлғалық имидж – оның құрамдас бөліктерін (өзіндік имидж, қабылданатын имидж және талап етілетін имидж) айқындайтын ішкі және сыртқы факторлардың үйлесімі ретінде қарастырылатын» (Калюжный, 2004) болғандықтан, трагедиялық қаһарманның имидждік құрылымын сол факторларға сүйене отырып, айқындай түсеміз. Сондай факторлардың бірін трагедиялық қаһарманның Р.Нұрғали талдаған «өз ішіне терең бойлайтын» көруге болады. Автор бұл жерде кейіпкердің өзін өзі тану категориясына сілтеме жасайды. Ал кейіпкердің өзін өзі тануы оның бойында айрықша менталитеттік және әртүрлі қуатты мүмкіндіктердің бар екендігін сезіндіреді. Бұл өз кезегінде трагедиялық кейіпкер имиджінің ішкі құрылымын да талдауға мүмкіндік береді (2-кесте):

2-кесте

Кейіпкердің трагедиялық имиджінің ішкі құрылымы

Трагедиялық кейіпкердің ««өзгерістерге тұлғалық даярлық» (Kassymzhanova & Barayeva, 2023) жағдайына себеп болатын элементтер кешені әр адамда әр түрлі болуы мүмкін. Ол кейіпкердің іс-әрекетіндегі ерекшеліктер арқылы көрініс табады. Іс-әрекетіндегі ерекшеліктер болмаса, трагедиялық қаһарманның тұлғасы ашылмайды. Тұлға ашылу үшін оның ауыр жағдайының ішкі құбылысындағы өзгерістер де дәлелді болып, сондай деңгейдегі күреске шығуға дайын болуы да айқындалуы тиіс. Демек, трагедиялық имидждің қалыптасуы да өзінен өзі бола қалмайды. Мұндай имидждің қалыптасу процесі мынадай кезеңдерден өтеді:

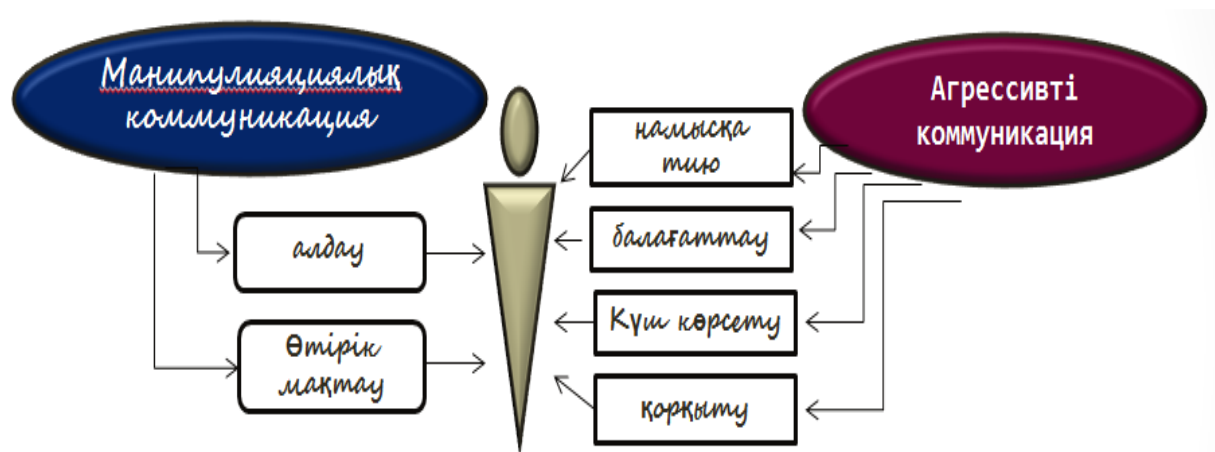
- өзінің басқалармен коммуникациясындағы түрлі кереғар көзқарастардың ықпалын сезінуі;

• олардың ішкі мақсаттары мен мүдделерінің өзіне тікелей қарсы бағытталғандығын түсіне бастауы;

- сол сәттен бастап, солар мен өзінің жай-күйін үнемі салыстырумен болуы;
- ақыры белгілі бір шешімге келуі.

Бірінен бірі туындайтын мұндай процестер – трагедиялық кейіпкерді сомдайтын имидждік модельдің элементтері. Герменевтикада «гадамерлік шеңбер» деген ұғым бар: тұтастық жеке бөлшектер арқылы, ал бөлшектер тұтастық арқылы түсіндіріледі. Драмада гадамерлік шеңбер айқын көрініп тұрады, яғни кейіпкердің бір ауыз сөзі – бүкіл шығарманың мағынасын көрсетуі мүмкін, ал бүкіл шығарма – сол сөздің астарын ашуға себеп болады. Р.Нұрғали «Қарагөз» трагедиясындағы басты кейіпкердің қоғамдық ортасын «тар кезең, тас босағада тұрған» деп суреттеуінен өте ауыр жағдай бірден түсінікті болады (Нұрғали, 2013). Герменевтикалық тұрғыдан алғанда әр диалог – бұл мағыналар мен ұстанымдар шайқасы, «гадамерлік шеңбер» сипатындағы яғни, әр кейіпкердің өз дүниетанымы шекарасын қорғап, өзгемен ұштасуға немесе одан алыстауға тырысу процесі. Осындай кезеңдерді бастан өткерген трагедиялық қаһарманды нақты шешім қабылдау сатысына алып келетін жағдайдың екі түрін имиджтанушы А.Болотова коммуникацияның манипуляциялық және агрессивті түрі деп көрсетеді. «Манипуляциялық коммуникация бір жақты мүдделілікке негізделеді, ...ал агрессивті коммуникация күш көрсету, қорқыту немесе балағаттау, намысқа тию» түрінде көрініс табады (Болотова & Жуков, 2015) (3-кесте).

3-кесте

Манипуляциялық және агрессивті коммуникацияның екі жақты әсер ету схемасы

Мұның қай-қайсысы болса да, трагедиялық қаһарманның бойында үрейдің де, өкініштің де, батылдықтың да оянуына ықпал ететін жағдай. Ал оның қайсысы басым болады – ол оқиғаның өрбу барысына байланысты. Бұл жолайықтың айқындалуына тағы да қосымша оқиғалар әсер еткен кезде трагедиялық қаһарманның ішкі трансформациясының құбылыстары айқындала бастайды және батыл шешімге кіріседі. «Кейіпкердің ішкі трансформациясы оның рухани дүниесіндегі өзгерістерді де қамтиды» (Омаров және т.б., 2025). Не кейін шегіну керек, не болмаса алға ұмтылу керек. Екі

жақтың күшінің тепе теңдікке келуі – трагедиялық қаһарман имиджінің айқын көрініс табатын моделі (4-кесте).

4-кесте

Екі жақтың күшінің тепе теңдікке келуі

Бұл кезде трагедиялық кейіпкер кейін шегінсе, яғни күреске шықпаса, ол трагедиялық кейіпкер бола алмайды. Трагедиялық қаһарманның ой-санасы тек қана осы сәтпен шектелмейді, ол өткен мен болашақты барынша терең сезінеді, яғни ақпаратқа қанық. Мұның өзі кейіпкердің характерінің айқын көрінуінің факторы бола алады. Р.Нұрғалидың тұжырымында «ситуацияның жаңаруына, басқаша қалыпқа түсуіне өз тарапынан ықпал жасайтын күш – характер». Бірақ характердің де толық ашулының өзіндік хронотоптық жағдайлары болуы керек. Мұндайда кейіпкер өмір сүрген дәуірдің, яғни тарихи уақыттың сипатталуы – ақпараттық тұрғыдан маңызды тетіктің бірі. М.Бахтиннің тұжырымында «Хронотоп формалы-мазмұндық категория ретінде белгілі бір деңгейде әдебиеттегі адам образын айқындайды» (Бахтин, 1975). Біз мұны имиджге де қатысты айта аламыз. Имидждің хронотоптылығы образдан да тереңірек. Өйткені имиджде уақыт, кезең маңызды. Қазақ әдебиеті туындыларында:

– «зар заман»;

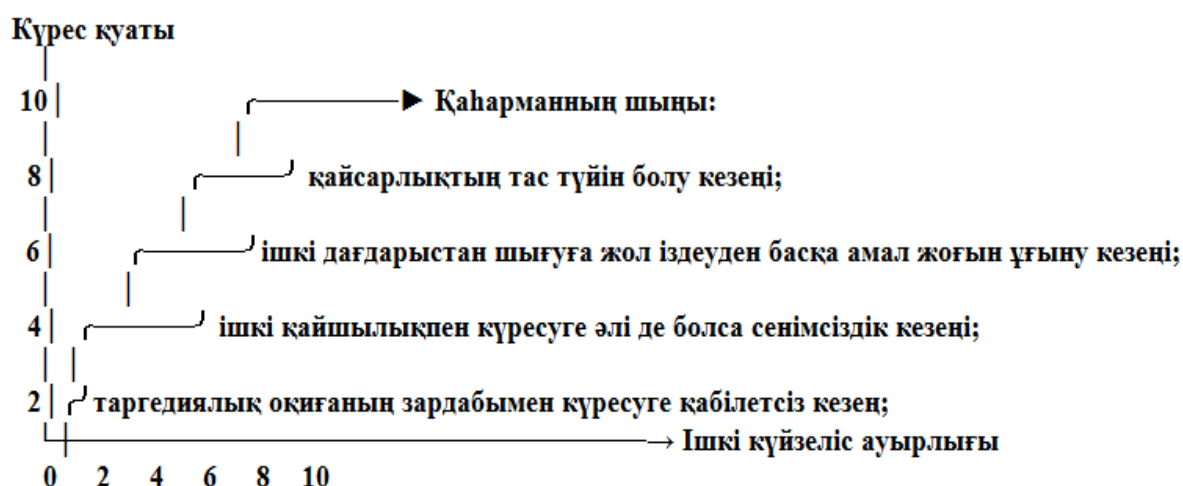
– «түс көрген заман» (Қондыбай, 2008);

– «қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заман» категориялары бар. Академик Б.Омарұлы тұжырымымен айтсақ «зар заман деген ұғым ғасырлар бойы қайғы-қасірет шеккен көшпелі халықтың тарихына, елім деп еңіреген ерлерінің тағдыр-талайына қатысты сипаттама ретінде қолданылады» (Омарұлы, 2024). Р.Нұрғали зерттеуіндегі трагедиялық қаһармандар – зар заман кезеңінің адамдары. Олардың имидждік модельдерінің архитектурасы зар заманның фонында тұр. Р.Нұрғали оқиғаның зар замандық сипатын драма авторының «Ақанның үйі. Қысқы кез, айнала киіз ұстаған. Найза, шоқпар, ұсталған. Ортада қазан асулы. Қалампыр от жағып отырады. Ақанның қолында таяғы бар» деген суреттеуін келтіріп, «Бұл ремарка болатын оқиғаға фондық қана қызмет атқармайды, сол дәуірдің тұрмыс кескінін де көзге елестетеді» деп дәуір образын да айқындайды (Нұрғали, 2013). Драманың осындай ақпараттық факторларын көрсету арқылы кейіпкердің өмір сүрген дәуірінің де образды ашуға ықпалын көрсетеді. Образ ашуда детальдың атқаратын рөлі зор. Ал «детальдің ұлттық дәстүрмен сабақтасып тұруы» (Ахмер және т.б., 2024) жалпы шығарма кейіпкерлерінің ұлттық имиджінің бөлшегі ретінде қызмет атқарып, имидждік модельді сомдайды. Мұнымен қоса, осы көріністер «имидж қалыптастырудың ақпараттық факторы» (Павлов, 2012) ретінде көрініс тауып, кейіпкер имиджін айқындай түсіп, ол өмір сүрген кезең туралы маңызды ақпарат көзі де бола алады. Имидж – қашан да ақпаратқа қанық модель. Сондықтан да трагедиялық кейіпкер имиджі көркем мәтін ішінде тек оқиғалық қақтығыстармен

шектелмей, белгілі бір ұлттық менталитет және ақпараттық-коммуникациялық модель арқылы да өрбиді. Бұл трагедиялық имидждің кешенділігінің де бір көрінісі. Ақпараттық репрезентация арқылы трагедиялық образдың ұжымдық эмоционалдық санаға әсер етуі арта түседі. «Қолында – найза, белінде – сап, қарында – қалқан. Иықта – садақ, оң жақ белінде қорамсақ, үстінде – қамқа шапан, балағының кеңдігі сала құлаш масаты шалбар, басында – тымақ» деп драма авторы бейнелеген детальдар имидждің ақпараттық моделінің пирамидасын түзеді. Р.Нұрғали осы көріністерді зерттеудің ғылыми мазмұнына нақтылық беретін деталь ретінде де ұсынған.

Кейіпкер нағыз трагедиялық кейіпкер деңгейіне көтерілуі үшін драматург оны өзіндік тарихи сатылардан өткізуі тиіс. Автор мұны нақты талдай келіп, «қаһарманның жан күйін айқара ашып бейнелеу үшін оны бір қиыннан бір қиынға салу, психологиялық жүкті үсті-үстіне молайту – драматургияның ең күшті көркемдік құралдарының бірі» екендігіне тоқталады (Нұрғали, 2013). Бұл – кейіпкердің трагедиялық имиджінің айқындалуының да моделі. Біз қарастырып отырған трагедиялық қаһарман имиджінің қалыптасу кезеңдері де бір қалыпты жағдаймен емес, күрескерлік схемамен өріледі (5-кесте):

5-кесте

5-кесте. Кейіпкердің трагедиялық қаһарман ретіндегі имиджінің қалыптасу моделі.

Драманың көркем тілі көрерменнің жандүниесін ерекше сезімге бөлері де анық және көркем тіл – трагедиялық қаһарман имиджінің айқындала түсуінің ең негізгі факторларының бірі. Р.Нұрғали өз зерттеуінде кейіпкердің сөз саптауының түп-тамырына бойлай отырып қорытынды жасайды да, «тілі нашар шығарма өрге баспаса, тілі нашар пьесаға тіпті күн жоқ. Себебі шұрайлы тілсіз характер көріне аламайды, характерсіз конфликт соқтығысы жоқ, ол екеуінсіз әрекет жоқ, қимыл жоқ, қысқасы, сахналық шығарма жоқ» деп шұрайлы тілдің конфликтінің пайда болуына әсер етуінің логикалық тізбегін сызып береді. Автор драмадағы образдар кескінін айқындауда драма авторының көркемдеуінен де өтетін көркемдік тәсілдерді, импульсивтік белгілерді, трагедиялық потенцияларды айқындай түседі: «Екі батыр – екі мінез. Бірі ұрт, тарс ашу, кеудемсоқ, екіншісі – сарабдал, айдынды, өр» немесе «Трагедиялық конфликт қыл шылбырдай ширатылып барады»; «Ашуын намыспен жанып, оған кектің уын құйып,

ізденіп, жұлқынып келеді жау» деп аффективті мотивацияны дәл көрсетеді. Агрессивті, кекшіл батыр – конфликт жағдай қалыптастыратын имидж; сабырлы, сарабдал батыр – көшбасшы имиджі. Бұл кейіпкерлер тек әдеби кейіпкер ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени репрезентациялар, яғни символдық тұлғалар. Бұл тұста олардың бейнесі кейіпкерлік имидж категориясында қарастырылып, имидждік конструкт ретінде де көрінеді. Драма авторының кейіпкерді сомдауын талдай келе Р.Нұрғали образды аша түсу үшін «Есеннің мақтаншақтығы да, бірбеттігі де, қорықпайтындығы да, ру намысы үшін өліп кетер кекшілдігі де, шынын жасыра алмас аңқаулығы да, қаукөкіректігі де – мінезінің көп қыры байқалады» деп, ішкі мотивациялық факторлар арқылы кейіпкердің әрекет стратегиясын түсіндіреді, семиотикалық деңгейдегі бейне құрылымы арқылы кейіпкердің символдық салмағын анықтайды. Автордың кейіпкерлер образын айқындай түсу үшін осындай көркем сипаттамаларды беруі Г.Фрейтагтың драмалық пирамидасындағы «өрлеу фазасына» сәйкес келіп тұр (Фрейтаг, 1984), екіншіден, бұлар – кейіпкердің имидждік архитектурасын құрайтын семиотикалық кодтар. Бұл – ұлттық-мәдени кодтардың көркем мәтін арқылы қайта модельденуі, яғни, кейіпкер бейнесінің имидждік мифологемасы. Осы сипаттаулардың бәрі бірігіп, кейіпкерлер галереясы имиджінің дискурстық моделін түзеді, имидждік феноменін айқындайды. Бұл имиджді лингвомодельдеу мәселесіне де тікелей қатысты бола алады. Есте қаларлық имидж қалыптастыруда сөз ойнату қоғамдық қатынастардың қай саласында да өзекті Драмада да сөз арқылы кейіпкердің вербальды имиджі айқындалады. «Вербальды имидждің фонетикалық аспектісі» (Катынская, 2012) – имидж-образдың көрермен жадында ұзақ сақталуының кепілі. Ю.М.Лотманша айтсақ: «Театр өнерінің өзіне ғана тән тілі бар. Сол тілді меңгеру арқылы ғана автор мен актер көрерменмен арадағы көркемдік коммуникациясын қамтамасыз ете алады» (Лотман, 2002). Мұны драмалық шығарма сынына да қатысты айта аламыз, яғни, сынның тілі көркемдік пен образдылықтың үлгісі бола алмаса, ғылыми стиль мен көркемдік стильдің синтезі» деңгейінен көріне алмаса, сын оқылмайды да, драматургияның дами түсуіне ықпал да ете алмайды. Демек, театр сыншысының тілі де сол драманың көркем тілінен асып түскенде ғана ықпалды бола алады. Р.Нұрғали Жапал деген кейіпкерді «Маңдайына әлі тас тимеген, әрекет әлегіне түспеген, тірліктен сарыла өзіндік бет іздеп шарқ ұрған шақ азабын әлі тата қоймаған, өмір талқысын көрмеген, қажымаған, шаршамаған балғын жас» деп сипаттайды. «Жағымды типтер галереясын Жапал образы құлпыртып тұр» деп драмадағы жағымды типтерге баға береді. Кейіпкерлерді көркем тілмен осылай бейнелеу тәсілдері арқылы автор драмалық шығарманы талдаудың мүмкіндіктерін кеңейтті. І.Жансүгіровтің «Исатай-Махамбет» драмасын талдауында «Дәл осы шақта бәйге аттың құйрығынан үзіп алған қылды таққан, аршадан шапқан қызыл күрең қобыздың алпыс екі тамырыңды идіріп бір шығатын үніндей болып Махамбет монологтары кетеді лықсып» деп төгілте суреттейді ғалым. «Қашқар қызы» драмасын талдауындағы Шоқан мен Дамолла арасындағы сөз таласты «Бұл арбасу ұзаққа созылмағанмен, сөзсіз өртеп жіберетін оттан, жұтпай тынбайтын селден хабар береді» (Ысқақұлы, 2001) деп көркемдеп талдайды сыншы. Драматургияның тілі бір қарағанда кәдімгі сөйлеу тілі сияқты болғанымен, ол көрерменге жеткізілетін қандай да бір имидждік ақпарат қызметіне келіңкірейді. Имидждік ақпарат – қысқалығымен және көркемдігімен өтімді. Академик Р.Нұрғалидың драма өнерін талдауындағы қысқалықпен көркемдік драмалық шығарма авторларының тіл көркемдігіне, ой ұшқырлығына ерекше мән беру керектігіне де сілтеме бола алады.

Кейіпкер имиджінің де көркемдігінің, өтімділігінің кілті – көркем тілде және драмадағы кейіпкер имиджі – мінездің сахналық коды.

Нәтижелер

Бұл зерттеу ең алдымен трагедиялық образ арқылы трагедиялық имидждің табиғатын тануға, поэтикалық және коммуникациялық болмысын жүйелі түрде саралауға бағытталды. Осы бағыттағы негізгі теориялық және әдіснамалық тұғыр ретінде академик Рымғали Нұрғали еңбектері таңдалып, оның ұлттық драматургияны зерттеудегі орасан зор ғылыми мұрасы қазіргі имиджелогия аясында қайта пайымдалды. Р.Нұрғали еңбектеріндегі көркемдік концепциялар трагедия табиғатын тереңірек тануға, ұлттық дүниетанымдағы қаһарман имиджін түсінуге негіз болады. Ол трагедиялық қаһарманды тек сахналық бейне ретінде емес, тарихи-мәдени архетип, моральдық-этикалық құндылықтарды бойына сіңірген тұлға ретінде зерделеген еді. Осы арқылы қазақ әдебиетінің трагедиялық метакатегориясында қалыптасқан ішкі құрылымдар мен көркемдік тетіктер айқындалып, оларды имидждік модель тұрғысынан талдау мүмкіндігі ашылды. Р.Нұрғали (2013) зерттеуінде «сыни шығармалардың тілі – ғылыми стиль мен көркемдік стильдің синтезі» тұжырымы айқын көрініс тапқан. Мұның өзі көркем имидждің де ғылыми әрі көркем стилін айқындауға негіз болды.

Зерттеуде трагедиялық мәтіндердегі терең мәдени имидждік және моральдық қабаттарды ашуда герменевтикалық тәсіл тиімді болды. Бұл әдіс кейіпкердің ішкі дағдарысын, сана күйзелісін, экзистенциалдық тартысын тек оқиғалық желі арқылы емес, тілдік және стильдік жүйе арқылы да ұғынуға жағдай жасайды. Сонымен қатар архетиптік талдау трагедиялық бейнелердің әмбебаптығы мен типтік сипаттарын анықтауға сеп болды. Бұл талдау қайталанатын сюжеттер мен мінез үлгілерінің имидждік және мәдени негіздерін ашып көрсетті. Контекстуалдық және салыстырмалы әдістердің көмегімен қазақ драмасындағы трагедиялық қаһарман имиджінің ұлттық ерекшеліктері айқындалды. Мұның нәтижесінде қазақ әдебиетіндегі трагедиялық имидждің өзіндік ақпараттық моделі қалыптастырылады. Р.Нұрғали зерттеулерінде нақты аталмаса да, нарративтік циклдерге негізделген құрылымдық тәсілдер трагедиялық образ құрылымының белгілі бір заңдылықтарын көрсеткен еді. Осындай драматургиялық қайталанымдар арқылы трагедиялық имидждің қалыптасу кезеңдерін, ақпараттық сипатын, даму сатыларын, ішкі трансформацияларын ашуға болады. Бұл типтегі циклдік құрылымдарды зерттеу имиджелогия мен әдебиет теориясын тоғыстыра отырып, жаңа ғылыми парадигмалар жасауға жол ашады (6-кесте).

6-кесте

Осылайша, бұл зерттеу жұмысы трагедиялық образдың көркемдік, символдық және имидждік өлшемдерін тұтастықта қарастырып, қазақ әдебиетіндегі трагедиялық имиджді жүйелі түрде талдаудың мүмкіндігін көрсетті.

Қорытынды

Академик Рымғали Нұрғали еңбектеріне сүйене отырып жасалған бұл тұжырымдар трагедиялық қаһарман феноменін ұлттық дүниетаныммен байланыстыруға, қазақ драматургиясындағы рухани кеңістікті тереңірек және кеңірек ауқымда түсінуге жол ашады. Р.Нұрғалидың ғылыми тұжырымдары – қазақ драмасының көркемдік және коммуникациялық-ақпараттық мүмкіндіктерін заманауи имиджелогия тұрғысынан зерделеудің де мүмкіндіктері. Сонымен бірге, трагедиялық кейіпкер бейнесі арқылы адам мен қоғам, ізгілік пен зұлымдық арасындағы қақтығыстар ашылып, оның көркемдік қырлары мен типологиялық заңдылықтары жаңа парадигма деңгейінде көрінді. Осы арқылы зерттеу жұмысы қазақ әдебиетіндегі трагедиялық *имидж мәселесін* жаңа ғылыми деңгейде пайымдауға мүмкіндік беріп, болашақ зерттеулерге бағыт сілтейді. Болашақта бұл бағыттағы зерттеулер әдеби имиджелогия ғылымының жаңа бағыты ретінде дамуға толық негіз бар екенін айғақтайды.

Мүдделер қақтығысы, алғыс айту және қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала бойынша мүдделер қақтығысы жоқ.

Авторлардың қосқан үлесі. **О. Тұржан** мақалаға қажетті материалдарды жинақтап, мақаланың кіріспесін, негізгі бөлімін, қорытынды бөлімін жазды. **А. Әбілхан** негізгі бөліміндегі кейбір мәселелер бойынша ұсыныстар енгізді, әдіс-тәсілдерін анықтады, жазып толықтырды және мақаланы рәсімдеу бөлімімен айналысты. **Б. Отарбаева** да негізгі бөлім бойынша жаңа идеялар берді. Зерттеу материалдарын талқылап, кейбір түзетулер енгізді, толықтырды. Мақала жазу барысында өзара пікір алмасылып, дереккөздердің нақтылығына, дұрыс рәсімделуіне көз жеткізе отырып, талқыланды.

Әдебиеттер тізімі

Ахмер, Б.Е., Аймұхамбет, Ж.Ә., & Мирзахметов, А.А. (2024). Көркем мәтін құрылымындағы детальдің қызметі. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Филология сериясы, 2(147), 161–166. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-147-2-158-166>

Аймауытов, Ж. (2022). Психология. Астана: «Сенімен болашақ» РҚБ.

Аникст, А. (1967). Теория драмы от Аристотеля до Лессинга. Москва: Наука.

Аристотель. (1908). Этика (къ Никомаку) (Кн. I; Э. Радлов, пер.). Санкт-Петербург: Общественная Польза.

Әл-Фараби, Әбу Насыр. (2015). Қайырымды қала. Алматы: RS. Халықаралық Абай клубы.

Бахтин, М. (1975). Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва: Художественная литература.

Болотова, А.К., & Жуков, Ю.М. (2015). Психология коммуникаций. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.

- Гердер, И.Г. (1977). Идеи к философии истории человечества. Москва: Наука.
- Гофман, И. (2000). Представление себя другим в повседневной жизни (А.Д. Ковалев, пер.). Москва: КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле.
- Гучинская, Н.О. (2002). Hermeneutica in nuse. Очерк филологической герменевтики. Санкт-Петербург: Церковь и культура.
- Калюжный, А.А. (n.d.). Психология формирования имиджа учителя. https://pozdneyakova.ucoz.ru/MPI/kaljuzhnyj_a.a-psikhologija_formirovaniya_imidzha.pdf
- Касымжанова, А.А., & Бапаева, С.Т. (2023). Дағдарыс жағдайында тұлғаның өзекті функционалды жай-күйінің және өзгерістерге бейімделуінің жас және жыныстық ерекшеліктерін эмпирикалық зерттеу. ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және әлеуметтану сериясы, 84(1), 13–33. <https://doi.org/10.26577/JPsS.2023.v84.i1.02>
- Катынская, М.В. (2012). Лингвистическое моделирование имиджа (Монография). Благовещенск: Издательство АМГУ.
- Керимов, Т. Х. (1999). Социальная гетерология. Екатеринбург: УралНаука.
- Қондыбай, С. (2008). Гиперборея: түс көрген заман шежіресі. Алматы: Арыс.
- Құндақбайұлы, Б. (2006). Театр туралы толғау. Алматы: Өнер.
- Лотман, Ю.М. (2002). Статьи по семиотике культуры и искусства. Санкт-Петербург: Академический проект.
- Мұхамеджанов, Қ. (2009). Шығармалары (Т. 2: Пьесалар, очерктер және сыни мақалалар). Астана: Фолиант.
- Нұрғали, Р. (2013). Шығармалары (Т. 1: Драма өнері: монография). Астана: Фолиант.
- Омаров, Ә., & Мұқышева, Н. (2025). Қазіргі қазақ киносындағы жаңашылдық: кейіпкер бейнесіндегі трансформация. Central Asian Journal of Art Studies, 10(1), 35–53. <https://doi.org/10.47940/cajas.v10i1.965>
- Омарұлы, Б. (2024). Зар заман поэзиясы (генезис, типология, поэтика). Алматы: Атамұра.
- Павлов, С.Н. (2012). Информационный фактор в формировании имиджа ВУЗа. Фундаментальные исследования, 9. <https://s.fundamental-research.ru/pdf/2012/9-3/30324.pdf>
- Почепцов, Г. (2001). Теория коммуникации. Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер.
- Ривкин, Ж., & Райан, М. (2019). Эдебиет теориясы: Антология (Т. 4). Алматы: Ұлттық аударма бюросы.
- Суслов, Н. (2019). Гетерогенность социальных систем: что мы знаем?. Журнал «ЭКО», 2(9), 75–94. <https://doi.org/10.30680/ECO0131-7652-2012-9-75-94>
- Сығай, Ә. (2003). Театр тағлымы. Алматы: Парасат.
- Тұржан, О. (2017). Имиджелогия теориясы мен практикасы. Алматы: Эверо.
- Фрейтаг, Г. (1984). Техника драмы. Пять актов. Москва. <https://detective.gumer.info/etc/freytag.pdf>
- Черемушникова, И.А. (2011). Имидж в культурном пространстве: между «миром кодов» и «миром смыслов». Вестник ВГУ. Серия 7. Философия, 1(13). https://volsu.ru/upload/medialibrary/4b9/5_uslhlsgwcqtpqbmefmlfmswfwz.pdf
- Чистихин, И.О. (1999). О драме и драматургии. Орёл. https://teatrsemya.ru/lib/teatr/dramaturgiya/chistikhin_i-o_drame_i_dramaturgii.pdf
- Шепель, В. М. (2002). Имиджелогия. Как нравиться людям. Москва: Народное образование.
- Шлейермахер, Ф. (2004). Герменевтика. Санкт-Петербург: Европейский Дом.
- Ысқақұлы, Д. (2001). Сын өнері. Алматы: Қазақпарат.
- Leerssen, J. (2007). "Imagology: History and method". In Imagology. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004358133_003

Leerssen, J. (2016). Imagology: On using ethnicity to make sense of the world. *Iberic@l*, 2016, 10, pp.13-31. <https://hal.science/hal-03815416v1>

S.A. Aly, M., & Alshammari, A. (2025). Representative Images of Saudi Arabia and Saudis: An Imagological Study of Some Selected Novels in English. *World Journal of English Language*, 15(4), p1. doi:<http://dx.doi.org/10.5430/wjel.v15n4p1>

О. Туржан, А. Абильхан, Б. Отарбаева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан

**Имиджево-информационная модель трагического персонажа в казахской драматургии
(на основе исследований Рымғали Нұрғали)**

Аннотация. В статье всесторонне анализируются проявление, функция и художественная природа имиджа как одной из ключевых категорий современной гуманитарной науки в контексте трагической драмы. Природа трагедии рассматривается во взаимосвязи с национальным мировоззрением, внутренне-внешняя структура драматического образа и его содержательная значимость интерпретируются как имиджевые технологии. Эти положения становятся идейным стержнем статьи и открывают путь к новому осмыслению трагического имиджа в художественно-коммуникационном пространстве казахской драмы. В ходе исследования предлагаются новые методологические ориентиры на стыке имиджологии и литературоведения, выстраивается научная модель понимания структуры трагического образа с позиций художественного имиджа, индивидуально-информационного и герменевтико-коммуникационного подходов. Статья направлена на осмысление сущности национальной драматургии в рамках современных научных концепций и опирается на труды драматурга, литературоведа, академика Рымғали Нұрғали, где трагический персонаж рассматривается как носитель имиджево-информационной сущности в драматическом произведении.

Ключевые слова: трагический персонаж, трагический имидж, информационная коммуникация, драма, герменевтика.

O. Turzhan, A. Abilkhan, B. Otarbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

**The image-informational model of the tragic character in Kazakh dramaturgy
(based on the research of Rymgali Nurgali)**

Abstract. This article presents a comprehensive analysis of the manifestation, function, and artistic nature of the concept of image – one of the key categories in contemporary humanities – within the art of tragic drama. The nature of tragedy is explored in connection with the national worldview, while the internal and external structure of the dramatic character and its semantic depth are examined as image-based technologies. These insights form the core of the article and pave the way for a reinterpretation of the tragic image in the aesthetic and communicative space of Kazakh drama. The study proposes new methodological approaches at the intersection of imagology and literary studies, and outlines a scientific

model for understanding the structure of the tragic character through the lens of artistic imagery, personal-informational, and hermeneutic-communicative perspectives. The article aims to interpret the essence of national dramaturgy within the framework of modern scholarly concepts, drawing on the works of the dramatist and literary scholar, academician Rymgali Nurgali, to analyze the image-informational nature of tragic characters in dramatic works.

Keywords: tragic character, tragic image, informational communication, drama, hermeneutics.

References

- Akhmer, B.E., Aimukhambet, Zh.A., & Mirzakhmetov, A. A. (2024). Korkem matin kurylymyndagy detal'din kyzmeti [The function of detail in the structure of a literary text]. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series, 2(147), 161–166. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-147-2-158-166>
- Aimauytov, Zh. (2022). Psikhologiya [Psychology]. Astana: “Senimen bolashak” RQB.
- Anikst, A. (1967). Teoriia dramy ot Aristotelia do Lessinga [Theory of drama from Aristotle to Lessing]. Moscow: Nauka.
- Aristotel'. (1908). Etika (k Nikomaku) (Kn. I; E. Radlov, per.) [Ethics (to Nicomachus), Book I; translated by E. Radlov]. Sankt-Peterburg: Obshchestvennaia Pol'za.
- Al-Farabi, Abu Nasyr. (2015). Kaiyrymdy kala [The Virtuous City]. Almaty: RS. Khalyqaralyk Abai Kluby.
- Bakhtin, M. (1975). Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniia raznykh let [Questions of literature and aesthetics: Studies from different years]. Moscow: Khudozhestvennaia literatura.
- Bolotova, A. K., & Zhukov, Iu. M. (2015). Psikhologiya kommunikatsii [Psychology of communications]. Moskva: Izdatel'skii dom Vysshei shkoly ekonomiki.
- Gerder, I.G. (1977). Idei k filosofii istorii chelovechestva [Ideas for the philosophy of the history of mankind]. Moscow: Nauka.
- Gofman, I. (2000). Predstavlenie sebia drugim v povsednevnoi zhizni (A. D. Kovalev, per.) [The presentation of self in everyday life; translated by A. D. Kovalev]. Moscow: KANON-press-Ts; Kuchkovo pole.
- Guchinskaia, N.O. (2002). Hermeneutica in nuce. Ocherk filologicheskoi germeneytiki [Hermeneutica in nuce: Outline of philological hermeneutics]. Sankt-Peterburg: Tserkov' i kul'tura.
- Kaljuzhnyj, A.A. (n.d.). Psikhologiya formirovaniia imidzha uchitelja [Psychology of teacher's image formation]. https://pozdneyakova.ucoz.ru/MPI/kaljuzhnyj_a.a-psikhologiya_formirovaniia_imidzha.pdf
- Kasymzhanova, A.A., & Bapaeva, S.T. (2023). Dagdarys zhagdaında tulğanyn ozekti funktsionaldy zhaj-kujinin zhane ozgeristerge bejimdeliuinin zhas zhane zhynystal erekshelikterin empirikalik zertteu [An empirical study of the age and gender characteristics of the actual functional state of personality and adaptation to changes in crisis conditions]. QazUU Khabarshysy. Psikhologiya zhane aleumettanu serijasy, 84(1), 13–33. <https://doi.org/10.26577/JPsS.2023.v84.i1.02>
- Katynskaja, M.V. (2012). Lingvisticheskoe modelirovanie imidzha [Linguistic modeling of image] (Monografiia). Blagoveshchensk: Izdatelstvo AmGU.
- Kerimov, T.Kh. (1999). Socialnaja geterologiya [Social heterology]. Ekaterinburg: UralNauka.
- Kondybai, S. (2008). Giperboreja: tus korgen zaman shezhiresi [Hyperborea: A chronicle of the dream age]. Almaty: Arys.
- Kundakbauly, B. (2006). Teatr turaly tolghau [Meditation on theater]. Almaty: Oner.

- Lotman, Ju.M. (2002). Statji po semiotike kultury i iskusstva [Articles on the semiotics of culture and art]. Sankt-Peterburg: Akademicheskij proekt.
- Mukhamedzhanov, Q. (2009). Shygharmalary (T. 2: Pjesalar, ocherkter zhane syni maqalalar) [Works (Vol. 2: Plays, essays, and critical articles)]. Astana: Foliant.
- Nurgali, R. (2013). Shygharmalary (T. 1: Drama oneri: monografija) [Works (Vol. 1: The art of drama: monograph)]. Astana: Foliant.
- Omarov, A., & Muqysheva, N. (2025). Qazirgi qazaq kinosyndagy zhanashyldyq: kejipler bejnesindegi transformatsiya [Innovation in contemporary Kazakh cinema: Transformation of the character image]. Central Asian Journal of Art Studies, 10(1), 35–53. <https://doi.org/10.47940/cajas.v10i1.965>
- Omaruly, B. (2024). Zar zaman poezijasy (genezis, tipologija, poetika) [Zar Zaman poetry (genesis, typology, poetics)]. Almaty: Atamura.
- Pavlov, S.N. (2012). Informacionnyj faktor v formirovanii imidzha VUZa [Information factor in the formation of the university's image]. Fundamentalnye issledovaniya, 9. <https://s.fundamental-research.ru/pdf/2012/9-3/30324.pdf>
- Pochepstov, G. (2001). Teorija kommunikacii [Theory of communication]. Moskva: Refl-buk; Kiev: Vakler.
- Rivkin, Zh., & Rajan, M. (2019). Adebiet teorijasy: Antologija (T. 4) [Theory of literature: Anthology (Vol. 4)]. Almaty: Ulttyq audarma bjuro.
- Suslov, N. (2019). Geterogennost socialnyh sistem: chto my znaem? [Heterogeneity of social systems: What do we know?]. Zhurnal «EKO», 2(9), 75–94. <https://doi.org/10.30680/ECO0131-7652-2012-9-75-94>
- Syghaj, A. (2003). Teatr taglymy [Theater lessons]. Almaty: Parasat.
- Turzhan, O. (2017). Imidzhelogija teorijasy men praktikas y [Theory and practice of imagology]. Almaty: Evero.
- Freitag, G. (1984). Tekhnika dramy. Pjat aktov [The technique of drama: Five acts]. Moskva. <https://detective.gumer.info/etc/freytag.pdf>
- Cheremushnikova, I.A. (2011). Imidzh v kulturnom prostranstve: mezhdru «mirom kodov» i «mirom smyslov» [Image in the cultural space: between the "world of codes" and the "world of meanings"]. Vestnik VGU. Serija 7. Filosofija, 1(13). https://volsu.ru/upload/medialibrary/4b9/5_uslshlgwcqtpqbmefmlfmswfwz.pdf
- Chistikhin, I.O. (1999). O drame i dramaturgii [On drama and dramaturgy]. Orel. https://teatrsemya.ru/lib/teatr/dramaturgija/chistikhin_i-o_drame_i_dramaturgii.pdf
- Shepel, V.M. (2002). Imidzhelogija. Kak nraivtsja ljudjam [Imagology. How to be liked by people]. Moscow: Narodnoe obrazovanie.
- Schleiermacher, F. (2004). Hermenevtika [Hermeneutics]. Sankt-Peterburg: Evropejskij Dom.
- Ysqaquly, D. (2001). Syn oneri [The art of criticism]. Almaty: Kazakparat.
- Leerssen, J. (2007). "Imagology: History and method". In Imagology. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004358133_003
- Leerssen, J. (2016). Imagology: On using ethnicity to make sense of the world. Iberic@l, 2016, 10, pp.13-31. <https://hal.science/hal-03815416v1>
- S.A. Aly, M., & Alshammari, A. (2025). Representative Images of Saudi Arabia and Saudis: An Imagological Study of Some Selected Novels in English. World Journal of English Language, 15(4), p1. doi:<http://dx.doi.org/10.5430/wjel.v15n4p1>

Авторлар туралы мәлімет:

Тұржан Оңайгүл – хат-хабар үшін автор, филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. E-mail: onaigul_t@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3800-4608>

Әбілхан Айсамал – PhD докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. E-mail: aisamal.abilkhan@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7589-4437>

Отарбаева Бақытжан – PhD докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. E-mail: b.otarbaeva@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7826-9476>

Туржан Онайгул – автор для корреспонденции, кандидат филологических наук, старший преподаватель, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. E-mail: onaigul_t@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3800-4608>

Абильхан Айсамал – PhD докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. E-mail: aisamal.abilkhan@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7589-4437>

Отарбаева Бақытжан – PhD докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан. E-mail: b.otarbaeva@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7826-9476>

Turzhan Onaigul – corresponding author, Candidate of Philology, Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. E-mail: onaigul_t@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3800-4608>

Aisamal Abilkhan – PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. E-mail: aisamal.abilkhan@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7589-4437>

Bakytzhan Otarbayeva – PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. E-mail: b.otarbaeva@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7826-9476>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).